

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

УДК 343.819.7(430):341.43(=161.2):929Б.Гаврилишин
DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.28.26>

БОГДАН ГАВРИЛИШИН У ТАБОРАХ ДЛЯ ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У НІМЕЧЧИНІ (1945–1947)

Гаврилишин Петро,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин, докторант
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
ORCID ID: 0000-0002-1187-9028

У цій статті висвітлюється частина життя українського вченого та відомого мецената Богдана Дмитровича Гаврилишина (1926–2016), що пов'язана із перебуванням у таборах Ді-Пі на території Німеччини після завершення Другої світової війни.

Подано аналіз наукових праць, присвячених дослідженню теми українських переміщених осіб у повоєнній Європі. Виділяються і описуються характерні особливості їхнього повсякденного життя в таборах, облаштування побуту, налагодження освіти для дітей та молоді, культурного, релігійного життя, медичного обслуговування тощо.

На основі вивчення мемуарів, інтерв'ю та збережених архівних джерел встановлено ключові моменти життя Богдана Гаврилишина в досліджуваній період. Автор прагне простежити ті важливі фактори, що вплинули на формування його особистості, світогляду та подальше життя.

Значна увага приділяється загальній картині подій, чисельності і поширеності таборів, умовам життя в них, здобуття освіти, можливим варіантам подальшої долі молоді людини після залишення табору та ін.

Розглядаються і негативні явища, пов'язані з табірним життям, зокрема, ризик репатріації до Радянського Союзу, політична боротьба всередині табору, погане харчування, недостатні умови для навчання, брак коштів тощо.

Серед моментів, що давали певні позитивні можливості для молоді, відзначається великий відсоток української інтелігенції, що мала бажання і готовність відкривати школи і таким чином завершити середню освіту, що дало б можливість їм вступати до вишів у різних куточках світу. Цією можливістю скористався і Богдан Гаврилишин, вступивши згодом до університету Торонто в Канаді.

Під час перебування в таборах, будучи пластуном, він вступив у курінь «Лісові Чорти», з яким підтримував контакт протягом усього свого подальшого життя. У більш зрілому віці, вже перебуваючи на пенсії, він присвячує себе Україні, зокрема став головою Крайової пластової ради (2006–2008 рр.) та заснував Фонд розвитку Пласту у 2008 р.

Ключові слова: Богдан Гаврилишин, Німеччина, Баварія, табори Ді-Пі, Пласт, скаути, курінь «Лісові Чорти», гімназія.

Gavrylyshyn Petro. Bohdan Hawrylyshyn in camps for Displaced Persons in Germany (1945–1947)

This article highlights part of the life of the Ukrainian scientist and well-known philanthropist Bohdan Dmytrovych Hawrylyshyn (1926–2016), related to his stay in the DP camps in Germany after the end of World War II.

An analysis of scientific works dedicated to the study of Ukrainian displaced persons in post-war Europe is provided. Characteristic features of their daily life in the camps, household arrangements, establishment of education for children and youth, cultural and religious life, medical care, etc. are highlighted and described.

Based on the study of memoirs, interviews and preserved archival sources, the key moments of Bohdan Gavrylyshyn's life in the period under study have been established. The author seeks to trace the important factors that influenced the formation of his personality, outlook and further life.

Negative phenomena associated with camp life are also considered, in particular, the risk of repatriation to the Soviet Union, political struggle within the camp, poor nutrition, insufficient conditions for training, lack of funds, etc.

Considerable attention is paid to the general picture of events, the number and prevalence of camps, living conditions in them, obtaining an education, possible options for the future fate of a young person after leaving the camp, etc.

Among the moments that provided certain positive opportunities for young people, a large percentage of the Ukrainian intelligentsia was noted, who had the desire and willingness to open schools and thus complete secondary education,

which would give them the opportunity to enter universities in different parts of the world. Bohdan Gavrylyshyn also took advantage of this opportunity, later entering the University of Toronto in Canada.

During his stay in the camps, as a plastun, he joined the "Forest Devils" camp, with whom he maintained contact throughout his later life. At a more mature age, already retired, he devotes himself to Ukraine, in particular, he became the head of the Regional Plastov Council (2006–2008) and founded the Plast Development Fund in 2008.

Key words: Bohdan Dmytrovych Hawrylyshyn, Germany, camps for Displaced Persons, Plast, scouts, "Forest Devils" camp, gymnasium.

У сучасних умовах, коли Україна та інші держави Європи внаслідок російсько-української війни зазнали істотного збільшення кількості біженців та переміщених осіб, актуальним залишається вивчення історичного досвіду вирішення кризових питань такого ґатунку. Особливо цікавим є приклад розв'язування проблем, пов'язаних із аналогічними категоріями населення після Другої світової війни. Йдеться про історію «переміщених осіб» (далі – ПО), або Ді-Пі (похідне від англ. «Displaced persons», DPs), – один з центральних сюжетів повоєнного часу. У Європі він активно розгортається в другій половині 1940-х, поступово спадаючи до середини 1950-х рр., охопивши територію окупованих Німеччини, Австрії та Італії. Останній табір для переміщених осіб закритий в 1957 р. Актуалізує проблематику щодо переміщених осіб і недостатнє використання збережених джерел, які б розкривали долю українських переміщених осіб у цей період, а також нечисельна кількість публікацій, присвячених історії окремих громадян у цих подіях.

Оскільки ця тема у СРСР не віталася, дослідженням українців, котрі перебували в таборах для ПО в західних окупаційних зонах, в основному займалися науковці з діаспори, зокрема В. Мудрий [12], З. Кузеля [8], В. Кубійович [7], Л. Юрій [19]. Вони вивчали повсякденне життя, побут, налагодження освіти, культурного життя тощо. Найбільш ґрунтовне дослідження здійснив В. Маруняк [10] у монографії «Українська еміграція в Німеччині та Австрії по Другій світовій війні». Із потужних розробок варто виокремити дисертації Л. Стрільчук [16], С. Рудика [14] та О. Подобед [13].

Мета статті – дослідити ту частину життя Богдана Гаврилишина (1945–1947), яка пов'язана з перебуванням у таборах Ді-Пі на території Німеччини після завершення Другої світової війни. Для цього також ставимо собі завдання – з'ясувати його долю в цей період на тлі повсякденного життя переміщених осіб у таборах з його характерними особливостями.

Нами вже висвітлювався невеликий фрагмент його біографії періоду таборів Ді-Пі, пов'язаний з членством та діяльністю Богдана Гаврилишина у Пласті [5, с. 39]. Незадовго до закінчення війни Богдан Гаврилишин з двома українськими друзями тікають з табору для примусових робітників та вирушають на Захід, прагнучи уникнути зустрічі з представниками СРСР. Ця авантюрна подорож завершилась зрештою їхнім неофіційним працевлаштуванням в одному американському військовому підрозділі як посудомий. Після перебазування військових в інше місце хлопці вирушили до Мюнхена, де потрапили в табори для переміщених осіб [4, с. 31–38].

На момент завершення Другої світової війни в Європі розміщувалося близько 40 млн переміщених осіб, з них на території Німеччини – близько 11 млн. У 1945 р. союзники уклали низку угод про їх повернення на батьківщину (репатріацію): 11 лютого – між СРСР, США та Великою Британією, 13 березня – між СРСР і Бельгією, 29 червня – між СРСР і Францією. У 1946 р. Генеральна Асамблея ООН ухвалила рішення про повернення біженців і Ді-Пі на батьківщину. Водночас підкреслювалось, що осіб, які мають вагомні причини не повертатись до країни походження, зокрема політичні, не примушуватимуть до цього [18, с. 693–694].

У результаті низки причин та процесів на території, окупованій західними союзниками по антигітлерівській коаліції, опинилося близько півмільйона радянських громадян, 250–300 тис. із яких становили українці. На відміну від інших своїх співвітчизників, що опинилися в радянській зоні окупації та були примусово репатрійовані у СРСР, українці західних зон окупації все ж мали можливість вибору: повертатися або ні в Радянський Союз [15, с. 70].

Виявилось, що частина ПО не бажала повертатися на радянську Батьківщину. Вони добре пам'ятали політичні репресії та переслідування, розкуркулення, Голодомор, національні й релігійні утиски, різного роду дискримінації тощо. Загалом, було багато причин, що спонукали до шляху політичного біженства. Природно, що українські переміщені особи були доволі різношерстною групою. Серед них було чимало селян, робітників, колишніх солдатів Червоної армії, членів різних українських політичних і неполітичних організацій. Частина в групі ПО становили українські інтелігенти: учителі, священники, лікарі, науковці, митці та ін. Аналізуючи територіальне походження українських ПО, Л. Стрільчук стверджує, що більшість із них походила з теренів Західної України, з територій, де радянська влада за короткий період свого існування ще не встигла викоринити національну свідомість

та волелюбність [15, с. 70]. Згідно з даними очевидця цих подій українського науковця В. Кубійовича: «Українці, які проживали в таборах для ПО, з точки зору віросповідання були надзвичайно строкатою групою: 66,1% з них належали до української католицької церкви, 32,6% – до православної і 1,3% – сповідували інші релігії [7, с. 15–16].

Протягом десятиріччя, подібно до цивілізацій, табори для переміщених осіб пройшли свій історичний шлях: заснування, піднесення та занепад. На невеликій території зосереджувалася значна кількість національно свідомих людей, що підштовхувало їх і далі розвивати українську освіту, культуру. Вони активно робили це в міжвоєнний період, а в таборах мали можливість продовжити цю справу [15, с. 71].

Біженцям допомагала організація УНРРА (від англійської United Nations Relief and Rehabilitation Administration – Адміністрація Організації Об'єднаних Націй для допомоги і відбудови, аббревіатури відповідно UNRRA – АДРОН). У 1943 р. 44 держави утворили УНРРА з метою допомоги і відбудови господарського життя поруйнованих територій. Передовсім ішлося про допомогу західним державам. Найбільш активну діяльність УНРРА провадила в 1944 р., коли СРСР і його союзники отримали значну допомогу. Згідно зі статутом організації отримати допомогу могли біженці, що переслідувалися за релігійними або політичними переконаннями, та примусово вивезені в час війни. Основна мета полягала в поверненні значної кількості біженців до рідних країн. Біженці і переміщені, які відмовлялися повертатися до своєї держави, підлягали примусовій репатріації. Щоправда, за погодженням з урядами держав УНРРА все ж надавала допомогу і правову опіку особам ПО, що противились репатріації. Урядники цієї структури мали вказівки вживати заходів, щоб люди добровільно, передумавши, репатріювалися [6, с. 214; 17, с. 15].

Загальна кількість таборів для переміщених осіб у західних окупаційних зонах була різною, в Австрії, до прикладу, був 21 табір. Їх чисельний склад коливався в межах 200–300 осіб і лише у двох найбільших (Ландек і Зальцбург) нараховував 1–2 тис. Значно більше таборів було розташовано в західних окупаційних зонах Німеччини: 161 табір в американській зоні окупації та 86 – у британській [15, с. 71].

Поряд із дорослими на чужині опинилася значна кількість неповнолітніх. Окрім численних проблем, перед ними стояло й питання навчання, здобуття знань та завершення освіти. Що цікаво, перший повоєнний навчальний рік у таборах розпочався вже наприкінці серпня 1945 р. Це зумовлювалося бажанням батьків і учителів налагодити нормальне життя для своїх дітей. Система навчання в таборах складалася традиційно з таких рівнів, як: дитячі садки, початкові і середні школи/гімназії, музичні школи й різного роду курси. Загалом шкіл різного рівня та курсів тоді в усіх західних зонах Німеччини та Австрії нараховувалось 266, на яких навчалось 13 949 осіб [15, с. 71–72].

Богдан Гаврилишин згадував: «Наближався вересень, тому деякі вчителі середніх шкіл з України вирішили провести курси завершального навчального року гімназії. Вони розуміли, що ті, хто мають досить знань, могли б закінчити середню освіту в тимчасових школах і згодом у країнах, де вони опиняться, зможуть одразу вступати до університетів, а не повторювати рік чи два у середній школі. Підручників не було. В класі – лише дошка і крейда, а у нас – олівці й папір. Вчителі, однак, були хороші, а ще майже половину класу становили дівчата. Навіть за таких обставин добре було знов повернутися до школи. Невдовзі організували гуртки українського Пласту і мені пощастило вступити як старший пластун до куреня «Лісові Чорти», членом якого залишаюсь і донині» [4, с. 39–40].

Втім у Мюнхені, що належав до американської зони окупації, було більше можливостей організувати національне життя з огляду на понад 3 тисячі українців у тамтешніх таборах. Головним осередком українського життя тут став табір Карлсфельд. Його виникнення пов'язане із рішенням американської військової адміністрації компактно розмістити українців, розсіяних у 16 таборах Мюнхена. У 20 бараках із центральним опаленням могло проживати понад чотири тисячі осіб. Карлсфельд став свого роду невеличким містечком – центром українського громадського життя Мюнхена. Адміністрація табору, створена 14 серпня 1945 р., складалася із 149 осіб і включала 11 відділів. Табір очолював магістр Топорович, комендантом поліції був офіцер армії УНР Олександр Тимченко, а обов'язки секретаря управи спершу виконував магістр Осолінський. На середину серпня 1945 р. у Карлсфельді проживала 2921 людина, з яких 2303 були українцями. Але вже за кілька тижнів, на початку вересня, загальна кількість поселених зросла до 4085 осіб, з них – 3770 українців. Восени в Карлсфельді вже функціонували дитячий садок, народна школа, гімназія, вчительська семінарія, торговельна, кравецька, музична, драматична школи, образотворча вища школа, шоферські курси та курси англійської мови. У ньому працювала також вища школа самоосвіти, більш відома в літературі як народний університет, яка часто ставала першим місцем праці прибулих туди науковців. Проте на середину травня 1946 р. табір було розпущено, а його мешканців відправлено до таких таборів, як Берхтесгаден, Міттенвальд і Фрайманн. Через

близькість до Мюнхена в останньому проживало багато представників академічної спільноти. На кінець весни 1946 р. там проживало близько 6 тисяч мешканців, більшість з яких становили українці [6, с. 217–218].

Наприкінці 1947 р. у Німеччині було понад 135 тисяч українців, з них 85 тисяч перебували в американській окупаційній зоні. У Баварії проживання в таборах, як правило, визначалося за національною ознакою, на відміну від інших територій. Близько 80% українців жило в таборах. Такий самий відсоток українців у Баварії були віком старші 20 років, з яких 30% були хліборобами, 20% – представниками різних господарських фахів, 18% – фізичними робітниками, 16% – ремісниками і ще приблизно 16% – інших професій. Що цікаво, 13% становила молодь віком старших за 14 років і 7% – діти до 14 років [6, с. 223].

Українська молодь мала можливість вчитися в Українському вільному університеті, що відновив роботу в Мюнхені. Окрім українців, студентами можна було зустріти також і поляків, чехів, словаків, німців, росіян, турків та представників інших національностей. Іноземці у середньому становили 20% серед його студентів. Такі показники були пов'язані із закриттям університету УНППА, що працював у Мюнхені з кінця 1945 до початку 1947 р. [6, с. 223].

Що цікаво, 89% ПО з таборів американської окупаційної зони відмовлялися від повернення до своєї батьківщини. З огляду на тиск щодо репатріації до СРСР, частина українців окреслювала себе бездержавними або поляками [6, с. 223].

«Ми не знали, що шукатимемо, коли опинимося в Мюнхені. Сподівалися, що знайдемо табір для людей, яких не мали репатріювати до Радянського Союзу. Випадково знайшли єврейський табір, а що я пам'ятав кілька слів на їдиші, які почув у своєму селі, вони прийняли нас. Проте гостинність швидко зникла. Ні Ромко, ані Любко не говорили на їдиші. Після влаштування у таборі ми стали спілкуватись між собою українською. Це почули і ввічливо попросили нас негайно покинути табір».

Схожа історія повторилася і з польським табором – їх знову підслухали як говорять українською. Після повторних пошуків знайшли табір для людей різних національностей, які жили у колишніх німецьких військових бараках. Тут вони пройшли перевірку офіцерами ЦРУ на те, чи не були німецькими колаборантами.

У своїх спогадах автор згадує такі події: «Скоро ми дізналися, що для людей з України споруджують табір у містечку Карлсфельд неподалік від Мюнхена. Сумніваючись, що це правда, Ромко і Любко вирішили залишитись у Мюнхені, а я вирушив до Карлсфельда. Цього разу удача справді супроводжувала мене. Табір складався з кількох дерев'яних бараків, які раніше були певно призначені для українських остарбайтерів, а тепер пристосованих АДРОН для українців. Нас забезпечували їжею та всім необхідним. Мене поселили до кімнати з вісьмома двохруслими ліжками та одним столом з двома вузькими лавками. Там вже жило 15 молодих хлопців з України» [4, с. 39].

Втім невдовзі Богдана Гаврилишина забирають до госпіталю в Мюнхені й ставлять діагноз – виразка шлунку, що змусило його провести там чотири місяці. Таку ціну він заплатив за те, що дозволяв собі жирну їжу в необмежених кількостях, працюючи мискомием на кухні при американській армійській частині. Сусід по палаті, єврейський лікар з Литви, що був там в якості пацієнта, порадив йому виписатися з лікарні і «спробувати жити нормальним життям, а коли тобі буде шістдесят років, подумаєш, як лікувати свій шлунок». Молодий український юнак послухав його поради: «На той час я вже знав, що мій старший брат Місько перебуває у таборі АДРОН у Мангаймі. Я поїхав до того міста і записався до школи, подібної до тої, в яку ходив у Карлсфельді. У Мангаймі ми з братом відвідували не тільки імпровізовану Українську католицьку церкву, а й Українську православну також. Тоді я зрозумів, що сани там були однакові, служби Божі дуже схожі й різниці в догмах між двома церквами не було. Єдина відмінність – це те, що Українська греко-католицька церква визнавала Папу Римського головою церкви, а православна мала свого Патріарха» [4, с. 40–41].

Серед однокласників у Мангаймі він подружився з дівчиною зі Східної України. Катерина Кричевська, котра походила з родини відомих художників, продовжуючи сімейну традицію, стала відомою художницею у Каліфорнії. Цілком випадково Богдан Гаврилишин поновив з нею контакт у 2009 р. – через шістдесят три роки після того, як востаннє бачились у 1946 р. З огляду на те, що школа у Мангаймі була гіршою за карлсфельдську, за три тижні до випускних екзаменів він повернувся до Карлсфельда [4, с. 41].

Саме на території Німеччини у квітні 1946 р. Богдан Гаврилишин офіційно вступив у курінь «Лісові Чорти» [1, арк. ч. 10/48]. Пізніше члени куреня «Лісові Чорти» підтримували між собою постійний зв'язок в еміграції. Пластун-сеніор Володимир Бандера згодом напише: «Як бачимо, то хоч розпоршені по світу, ми все-таки стреміли до світової єдності. Через наші «Листи» ділилися з Фамілією

своїми успіхами та негараздами такі віддалені самітники, як Влодко Галат у Бразилії та Богдан Гаврилишин у Швейцарії, як теж хвосты, що служили в американській та канадській арміях» [9, с. 38].

Зустрічаємо Богдана Гаврилишина на фото гуртка «Лис» І куреня ім. полк. Івана Богуна в Карлсфельді, датованого осінню 1945 р. [9, с. 34]. Був він і серед учасників Великої пластової ради (ВІР) ч. 12 під час Ювілейного Свята Весни в Міттенвальді 5 липня 1947 р. [9, с. 17]. Богдан Гаврилишин носив порекло (прізвисько) «Мізничок», згодом «Мізничок-Дипломат» або просто «Дипломат» [1, арк. 7; 9, с. 31, 343].

У своїх мемуарах про табірний Пласт він пише: «Невдовзі я отримав ще кілька важливих уроків. Група українських пластунів збиралася організувати курені для старших пластунів і пластунок. Місько підійшов до мене і сказав: «Ти маєш бути зв'язковим куреня старших пластунів». Здивовано я заперечив: «Як зможу? Я був лише у двох пластових таборах, коли мені було 11 і 12 років. Я майже нічого не знаю про скаутинг». Місько відповів: «Якщо не знаєш, як щось робити, то навчишся і будеш це робити добре. Не святі горшки ліплять» [4, с. 43]. В інтерв'ю Івану Дзюбі знаходимо опис цієї самої ситуації, але з цікавими висновками: «Я сказав, що був тільки два рази в Пластових таборах як новак і що керувати групами юнаків не зможу. Тоді мій брат пригадав мені ту приповідку батька про те, що «не святі горшки ліплять». Я став скаут-майстром, зв'язковим [2, с. 32]. Пласт істотно вплинув на формування особистості Богдана Гаврилишина, натомість він згодом сприяв розвитку Пласту в уже старшому віці. Так, очоливши Крайову пластову раду у 2006–2008 рр., він використовував свій набутий життєвий і професійний досвід, напрацьовані особисті контакти, створений ним Фонду розвитку Пласту задля покращення та розширення діяльності Пласту в Україні [5, с. 42].

Кращими народними школами із висококваліфікованим педагогічним складом були навчальні заклади в Бамберзі, Берхтесгадені, Ганновері, Майнцкастелі, Мюнхені, Міттенвальді, Регенсбурзі та ін. В Ансбасі та Мюнхені, де чимало українців мешкало не в таборах, а приватно, було засновано приватні українські народні школи.

До середніх навчальних закладів належали матуральні курси, гімназії, а також учительські семінарії. Більшість українських переміщених осіб і біженців пов'язувала своє майбутнє із країнами західної демократії. У зв'язку із цим у частини українців постала потреба отримати свідоцтво про середню освіту, яке було перепусткою до здобуття освіти вищої. Йдеться про тих, хто в роки воєнного лихоліття змушений був перервати навчання у школі або ж втратив документи про закінчену середню освіту. З цією метою при деяких таборових гімназіях, а також українських вищах було організовано матуральні курси, які провадили навчання за програмами реальних шкіл. Свідоцтво про закінчення матуральних курсів давало можливість українцям здобути середню спеціальну й вищу освіту як у навчальних закладах, розташованих у Західній Німеччині, так і в інших країнах. Наприклад, Левенський католицький університет у Бельгії за сприяння Бельгійського комітету допомоги українським студентам щорічно надавав стипендії для здобуття вищої освіти українцям. До речі, при згаданому вищі в ті часи утворився численний український осередок, який на початку 1950-х рр. налічував до 100 студентів. Своєю чергою виш у Голландії надавав стипендії для студентів, хворих на легені. Окрім того, у Західній Німеччині переміщені особи та біженці могли здобути вищу освіту, зокрема в Українському вільному університеті та Українському технічно-господарському інституті (УТГІ). Таким чином, навчання давало можливість українцям не стати «напівінтелігентами», тобто людьми без середньої закінченої освіти і фаху [13, с. 121–122].

До прикладу, у день відкриття матуральних курсів при УТГІ до лав вільних слухачів вступило 43 особи. Згодом чисельність слухачів змінювалася: одні залишали навчання, інші – приходили. Загалом за період з березня 1946 р. до лютого 1948 р. їх налічувалося 97 осіб: 67 – склали матуральний іспит, 30 – залишили навчання. Слід зазначити, що слухачі з вищим рівнем освітньої підготовки могли швидше закінчити навчання і скласти іспити. До цього слід додати, що із поширенням у 1947 р. чуток про можливу еміграцію українців до країн Європи й Америки слухачі особливо переймалися якнайшвидшим здобуттям відповідного матурального свідоцтва і у зв'язку з цим зверталися із проханнями до керівництва курсів пришвидшити процес здобуття освіти [1, 123 арк. 9]. Окремі слухачі просили дозволу достроково скласти матуральні іспити, серед них і Ярослав Голубець, який збирався восени 1947 р. виїздити як лісопильний робітник на роботу до Канади [13, с. 122–123].

У своїх мемуарах автор описує подальші події: «Прибувши до Карлсфельда, я позичив конспекти з різних предметів у своїх однокласників і сів готуватися до екзаменів. Коли кажу «сів», звичайно, маю на увазі пряме значення цього слова. Я не міг навчатись у кімнаті, де, крім мене, було ще п'ятнадцять хлопців і хтось постійно виходив та заходив та де було дуже шумно. Тому я пішов до загального туалету

в бараку, в якому було кілька окремих кабінок, і сів навчатися в одній з них. У тому туалеті провів три повних тижні. Мотивація скласти екзамени і потім мати можливість вступити до якогось університету була для мене надзвичайно сильною. Годинами просиджуючи в туалеті з паперами на колінах під дуже тьмяним освітленням та дихаючи характерним ароматом, я сконцентровано вбирав і запам'ятовував знання з конспектів за останні вісім місяців навчання. Нагорода за цей свого роду мазохізм прийшла: я склав екзамени зі всіх предметів на «відмінно» [4, с. 41].

Богдан Гаврилишин залишив нам ще одне цікаве своє життєве спостереження: «Через 15 років одна з наших колежанок зі школи в Карлсфельді намагалася зібрати тих 106 учнів, що скінчили цю гімназію. Вона відкрила неймовірний факт, що з тих 106 випускників 103 скінчили університети в п'ятнадцяти різних державах. Ми вчилися в тому таборі в страшених обставинах, не мали підручників, мусили вчитись в університетах на різних, нам до того незанихтаних мовах, але було бажання пробитися в життя. Це був важливий урок. Труднощі часто скріпляють мотивацію» [2, с. 34].

Через декілька місяців Богдан Гаврилишин записується до університету, який організувала АДРОН у відомому Музеї науки в Мюнхені. Було відомо, що це буде щось тимчасове і студенти переїдуть до різних країн, як тільки буде можливо. Тобто університет був тимчасовий і мав закритися. «Тому відвідував небагато занять, але ходив на деякі з тих, що проводив професор Юрій Старосольський, який пізніше працював у Бібліотеці Конгресу США, був пластуном, належав до куреня «Лісові Чорти», став автором кращої книги українською мовою про скаутинг-пласт «Велика гра» (1948). Крім того, він став третім Начальним пластуном з часів заснування Пласту в 1912 р. Інший курс, який я час від часу відвідував, вів доктор Матвій Стахів. Обидва ці професори були дуже компетентні й цікаві. Маю зізнатися, що в мене був ще один мотив вступити до цього університету. Як студент я міг отримати додаткові купони на харчування, крім тих, які отримував у таборі для біженців у Карлсфельді» [4, с. 42]. Дізнавшись, що тато, брат Михайло разом із сім'єю переїхали до табору для українських біженців у Ельвайнгені, він туди переїжджає, залишивши університет. Сестра Катруся з чоловіком Ярославом також тоді перебували в цьому таборі [4, с. 42].

На чергові тези Івана Дзюби, що, здавалося, після поразки українського руху та втечі основним тоном атмосфери табірної життя мусила би бути депресія, натомість було досить інтенсивне літературне, культурне життя, навіть піднесення, Богдан Гаврилишин відповів: «Це був парадокс. У цій еміграції було досить багато інтелігенції. Життя в таборі, де не треба було турбуватися про побут, давало час займатися чимось іншим. З другого боку, було почуття спільноти, колективності. Організовувалися Пласт, молодіжні організації, гімназії, літературні вечірки. На кожному рівні щось робилося. Це не був період психологічної депресії або зневіри. Майбутність виглядала для нас не зовсім перспективною, але це не було приводом для зайвих турбот, була надія» [2, с. 34].

У новому таборі Богдан Гаврилишин пережив цікавий досвід: «На моє щастя, сталась одна пригода. До табору приїхав американський генерал Тейлор. Він мав проголосити промову для мешканців табору про те, як відбудеться репатріація. Директор табору, естонець, який говорив і російською, і англійською, мав перекладати для того генерала. Він, однак, був русофіл і не любив українців. Коли генерал уже виходив на сцену, мій брат почав підштовхувати мене до сцени, щоб я йшов перекладати. Я не мав часу сперечатися з ним про те, що я мав усього тритижневі курси англійської мови. Коли генерал почав говорити, я розумів, може, кожне п'яте слово, але знав, що ніхто з біженців англійської не розуміє. Я приблизно знав, про що генерал говорив, і з певною логікою доповнював решту. Переживши це, я «продемонстрував», що знаю англійську мову. Всі це прийняли як факт» [2, с. 31].

Після цієї події Михайло, старший брат Богдана Гаврилишина, який уже працював в адміністрації цього табору ООН для реабілітації біженців, переконав його виставити свою кандидатуру на директора з постачання, бо «всі знають, що ти знаєш англійську». Без тестування Богдана Гаврилишина взяли, давши водія, спеціальні пайки і 40 людей у підпорядкування. В таборі тоді проживало близько 3 тисяч людей. «Так я став менеджером, не маючи жодної адміністративної практики. Однак я навчився швидко відшукувати компетентних людей, питати їх про все та вчитися від своїх підлеглих. Деяким з них було під п'ятдесят років» [2, с. 31].

Втім уже тоді Богдан Гаврилишин прагнув побачити світ: «Під час перебування в таборі в Ельвайнгені до нас завітали представники канадського підприємства, яке виробляло папір, набирати хлопців у лісоруби до Канади. Я в той час був директором з постачання, жив у таборі, як пан, але погодився їхати до Канади. Я хотів залишити зруйновану війною Європу і «відкрити» новий світ. Мене вибрали до Канади не тому, що я був фізично сильним. Виглядало, що було два критерії відбору: незле здоров'я і обмежений інтелект, бо у ліс на працю генії не їдуть. Тому що майже ніхто з нас не знав англійської мови, ми всі блискуче витримали екзамен бодай за другим критерієм» [2, с. 33]. Невдовзі група найнятої

української молоді направились до німецького порту Бременгафен, звідки 24 серпня 1947 р. відплили до Канади на одному з тих кораблів, що перевозили американських солдатів [2, с. 36].

Підсумовуючи, зазначимо, що період перебування в таборах Ді-Пі на території Німеччини став для Богдана Гаврилишина сповненим пригод та іноді навіть карколомних подій. Після майже річної роботи остарбайтера йому вдалося віднайти свої близьких родичів, проявити себе у Пласті, побороти хворобу, завершити середню освіту і навіть обійняти відповідальну адміністративну посаду в управлінні табором. Його життєвий досвід, кругозір та свідомість значно підросли. Попри такий успіх, він, сповнений прагненням пізнати новий світ, наприкінці серпня 1947 р. вирушає працювати лісорубом до Канади, де розпочинається новий період його непересічного життя.

Література:

1. Архів Пластового музею у Клівленді. Ф. МА-11 УСП, папка «3 к УСП Лісові Чорти».
2. Богдан Гаврилишин – Іван Дзюба. Діалог. Київ : Вид. Укр. Всесвіт. Координац. Ради та Респ. асоц. Українознавців, 1995. 159 с. (Додаток до журналу «Сучасність» 1995. Січень, ч. 1).
3. Віднянський С. Гаврилишин Богдан Дмитрович. Україна в міжнародних відносинах : енциклопедичний словник-довідник. Випуск 5. Біографічна частина: А–М / відп. ред. М. Варварцев. Київ : Інститут історії України НАН України. 2014. С. 88–89.
4. Гаврилишин Б. Залишаюсь українцем: спогади. Київ : Університетське видавництво «Пульсари», 2011. 288 с.
5. Гаврилишин П. Богдан Гаврилишин і Пласт. *Літопис Волині*. 2022. Вип. 27. С. 37–43.
6. Кокош А. Проблеми таборів ДіПі у повоєнній Баварії. *Multidimensionality of Ukrainian-Polish cooperation: genesis, particularities and prospects : scientific monograph / science eds. T. Astramovich-Leik, Ya. Turchyn, O. Horbach. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022. С. 213–226.*
7. Кубійович В. З демографічних проблем української еміграції. *Сьогочасне й минуле*. Ч. 1–2. Мюнхен; Нью-Йорк, 1949. С. 14–26.
8. Кузеля З. В далеку дорогу. *Сьогочасне й минуле*. Ч. 1–2. Мюнхен; Нью-Йорк, 1949. С. 3–8.
9. Лісові Чорти: їх життя і буття. Книга друга. 1945–2007. Ювілейний історично-мемуарний збірник у їх вісімдесятіп'ятиліття. Львів; Нью-Йорк, 2010. 364 с.
10. Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по Другій світовій війні. Т. I (роки 1945–1951). Мюнхен : акад. вид-во д-ра Петра Белея, 1985. 419 с.
11. Маруняк В. Табори Д. П. Енциклопедія українознавства. Словникова частина (ЕУ–II). Париж; Нью-Йорк, 1976. Т. 8. С. 3120.
12. Мудрий В. Нова українська еміграція та організація таборового життя. *Сьогочасне й минуле*. Ч. 1–2. Мюнхен; Нью-Йорк, 1949. С. 9–13.
13. Подобєд О.А. Культурне життя та повсякдення переміщених осіб і біженців з України у Західній Німеччині (друга половина 1940-х рр.) : дис. ... докт. іст. наук : 07.00.01. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. Черкаси, 2018. 549 с.
14. Рудик С.Я. Переселення українських біженців і переміщених осіб до США та Канади після Другої світової війни: причини, особливості, наслідки (1945–1953 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.02. «Всесвітня історія». Київ, 2003. 20 с.
15. Стрільчук Л. Просвітницька діяльність української інтелігенції в таборах для переміщених осіб у західних окупаційних зонах (1944–1951 рр.). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія «Історичні науки»*. Луцьк, 2016. Вип. 3 (328). С. 69–74.
16. Стрільчук Л.В. Українські політичні біженці та переміщені особи після Другої світової війни : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02. Волинський державний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 1999. 210 с.
17. Український табір ДП в Авгсбурзі. Спомини. Документи. Світлина. / упор. В. Сергійчук. Вишгород : ПП Сергійчук М.І., 2020. 402 с.
18. Шаповал Ю. ДІ-ПІ *Енциклопедія сучасної України* : у 30 т. / ред. кол.: І.М. Дзюба та ін. ; НАН України, НТШ. Київ, 2007. Т. 7 : Г–Ді. С. 693–694.
19. Юрій Л. «Родіна» і «скрінінг» – Дамоклів меч таборів. *Сьогочасне й минуле*. Ч. 1–2. Мюнхен; Нью-Йорк, 1949. С. 54–68.